

INTEGROVANÝ MANAŽMENT KRAJINY – MODERNÁ KONCEPCIA STAROSTLIVOSTI O KRAJINU

Monika OFFERTÁLEROVÁ

INTEGRATED LANDSCAPE MANAGEMENT – MODERN CONCEPT OF CARE OF LANDSCAPE

ABSTRAKT

Integrovaný manažment krajiny sa v praxi stále nevykonáva, napriek tomu, že na Slovensku existujú právne nástroje na jeho podporu. Výrazným problémom je izolovanosť a neochota integrovať rôzne rezortné prístupy do jednotného rámca. Príspevok ponúka opis modernej nadodvetvovej koncepcie starostlivosti o krajinný priestor, charakteristiku súčasných trendov starostlivosti o krajinu a základný rozbor inštitucionálnych nástrojov potrebných pre výkon integrovaného manažmentu krajiny na Slovensku.

KLúčové slová: ochrana krajiny, Agenda 21, integrovaný, manažment, inštitucionálne nástroje

ABSTRACT

Integrated landscape management is still not performed in practice, despite the fact that in Slovakia exist juridical implements for its support. Major problem is isolation and unwillingness to integrate various resort attitudes into uniform framework. This contribution offers description of modern branch concept of care of landscape space, characterisation of current trends in care of landscape and base analysis of institutional tools needed for execution of integrated landscape management in Slovakia.

Key words: landscape conservation, Agenda 21, integrated, management, institutional tools

ÚVOD

Žijeme v dobe, kedy pozorujeme zvyšovanie nielen existenčných (rast nezamestnanosti, negatívne psychosociálne javy a pod.), ale aj environmentálnych problémov. Z pragmatických potrieb človeka za účelom udržať ekologickú rovnováhu krajinného priestoru preto vystupuje do popredia naliehavá potreba vychádzajúca z uplatnenia modernej a nadodvetvovej koncepcie starostlivosti o krajinu.

Ide o koncepciu **Integrovaného Manažmentu Krajiny** (ďalej len: „**IMK**“), ktorá vytvára kostru a podklad pre všetky odvetvové priestorové plánovacie procesy, koordináciu a riadenie činností v oblasti využívania krajiny a jej prírodných zdrojov. Zavedením integrovaného prístupu do riadiacich činností v rámci starostlivosti o krajinu sa napĺňa významný smer k dosiahnutiu trvalo udržateľnej budúcnosti, ktorý odštartovala Konferencia OSN o životnom prostredí a rozvoji v roku 1992.

SÚČASNÉ TRENDY STAROSTLIVOSTI O KRAJINU

Súčasná prax starostlivosti o životné prostredie je ešte vždy určovaná zložkovým prístupom. Charakteristickou črtou tohto prístupu je, že je založený na analytickej ochrane jednotlivých zložiek životného prostredia, t. z. že separátne sa chránia geologické zdroje, pôdne zdroje, vodné zdroje, ovzdušie, rastlinstvo, živočíšstvo a pod. Tento typ ochrany sa nazýva „klasická“ **technologická ochrana** zložiek životného prostredia.

Iným typom ochrany je **technicko-hygienická ochrana**. Jej hlavnou úlohou je chrániť bezprostredné životné prostredie obyvateľstva pred nepriaznivými faktormi (žiarenie, svetelné znečistenie, vibrácie, estetické problémy, alergény, prašnosť, akustické znečistenie, atď.).

Treťou a v súčasnosti hoci najpotrebnejšou, no doposiaľ ešte stále najmenej rozvinutejšou formou ochrany je **priestorovo-organizačná integrovaná ochrana** – ochrana krajiny ako celku. Tento moderný trend starostlivosti o krajinu vychádza z dokumentu pre 21. storočie - **Agenda 21**.

NOVODOBÝ POHĽAD NA STAROSTLIVOSŤ O KRAJINU

Integrovaný prístup ponúka nový, inovatívny, ale najmä sofistikovaný pohľad starostlivosti o krajinný priestor, ktorý sleduje **integrovanú ochranu** prírodných hodnôt, genofondových lokalít, kultúrno-historických pamiatok, zabezpečenie ekologickej stability (rovnováhy) v krajine, podporu krajinej diverzity a pod.

S pojmom integrácie sa stretávame už v dokumentoch prijatých na **Konferencii OSN o životnom prostredí a rozvoji** (skrátene UNCED, Rio de Janeiro, 1992), kde bol prijatý obsiahly dokument Agenda 21. V kapitole 10 tohto dokumentu: „*Integrovaný prístup k manažmentu prírodných zdrojov*“ sú zadané hlavné zásady pre integrovaný manažment krajiny. V kapitole sa uvádza, že: „*Prírodné zdroje sú využívané pre rôzne účely, pre rôzne činnosti, ktoré si navzájom konkurujú a*

spôsobujú konflikty“. Nespornou výhodou v uplatnení integrovanej starostlivosti o krajinu je, že nás učí vidieť súvislosti, čím bráni nazeráť na jednotlivé prvky krajinného systému ako na izolované prvky. V podmienkach SR túto myšlienku preberá koncepcia integrovaného manažmentu krajiny.

VÝKON INTEGROVANÉHO MANAŽMENTU KRAJINY V SLOVENSKEJ REPUBLIKE

Výkon IMK v Slovenskej republike sa realizuje prostredníctvom jeho **inštitucionálnych nástrojov**, ktoré sú právne podporené všeobecne záväznými právnymi predpismi.

V nasledujúcich riadkoch uvádzame základný prehľad jednotlivých nástrojov IMK vrátane ich krátkej charakteristiky.

Územné plánovanie

Je v súčasnosti jedným z najvýznamnejších inštitucionálnych nástrojov pre výkon IMK, pretože má zákonne definovaný integrujúci charakter. Územné plánovanie prakticky už od svojho zmodernizovania v roku 1976 zákonom č. **50/1976 Zb.** má definovanú pôsobnosť na:

- ✓ **celé územie, t. j. bez bielych miest,**
- ✓ optimálne rozčlenenie územia pre všetky činnosti.

Významné miesto v legislatíve územného plánovania SR zastáva **dokumentácia ÚSES**. Územné priemety ochrany prírody a krajiny, programy starostlivosti o prírodu a krajinu, ako aj samotné ÚSES – územné systémy ekologickej stability sa povinne využívajú pri tvorbe územno-plánovacej dokumentácie.

Významným ekologicko-optimalizačným a integrujúcim aspektom v územnom plánovaní je **krajinoekologický plán**, ktorý tvorí súčasť „prieskumov a rozborov“ (zákon č. 50/1976 Zb. v znení „zazeleneného“ zákona č. **237/2000 Z. z.**).

Krajinné plánovanie

Krajinné plánovanie je významný preventívny a priestorový nástroj **krajino-ekologického hodnotenia krajiny**, výsledkom ktorého je návrh krajino-ekologicky optimálnej priestorovej organizácie, ochrany a využívania krajiny vyúsťujúci do **propozície vhodného rozmiestnenia spoločenských činností v krajine**. Cieľom tvorby krajino-ekologických plánov je podporovať trvalo udržateľný rozvoj, zvyšovať ekologickú stabilitu, chrániť a šetrne využívať prírodné zdroje, chrániť kultúrne dedičstvo, podporovať estetické kvality krajiny a pod.

V súčasnosti je **krajinoekologické plánovanie (LANDEP)** inkorporované do legislatívy územného plánovania. Územné plánovanie založené na LANDEP je kostrou a kľúčovým nástrojom v procese ekologicky optimálnej priestorovej organizácie krajiny.

Z hľadiska **komplexnej starostlivosti o krajinný priestor** je opodstatnené zamýšľať sa nad prijatím samostatného zákona o krajinnom plánovaní, ktorý by bol:

- ✓ integrovaným priestorovým priemetom všetkých záujmov ochrany prírody, krajiny a životného prostredia,
- ✓ zjednoteným súhrnom záväzných regulatívov starostlivosti o životné prostredie pre správne konania,
- ✓ zjednoteným podkladom pre všetky druhy priestorových plánovacích procesov.

Ochrana prírody a krajiny

Je právne podporená najmä zákonom č. **543/2002 Z. z.** o ochrane prírody a krajiny v znení neskorších predpisov, ktorý definuje:

- ✓ územný systém ekologickej stability (**biocentrá, biokoridory a interakčné prvky**),
- ✓ **národnú sieť** chránených území (veľkoplošné a maloplošné chránené územia),
- ✓ **európsku sieť** chránených území (NATURA 2000, v rámci ktorej rozlišuje územia európskeho významu a chránené vtáčie územia).

Najvýraznejší integračný charakter v rámci ochrany prírody a krajiny má **koncepcia ÚSES** a jej časť ekostabilizačných opatrení. Pre modernú ochranu prírody z hľadiska harmonického manažmentu chránených území a permanentného prehodnocovania: hraníc, rozsahu či stupňa ochrany biodiverzity má veľký význam uplatnenie koncepcie tzv. **reprezentatívnych potenciálnych geoeosystémov**.

Manažment riečnych povodí

Základný princíp manažmentu riečnych povodí vychádza z komplexnej starostlivosti o krajinu – ako celok. Jeho charakteristika je nasledovná: „*Ak sa chceme starať o vodu, nestačí sa starať o ňu až keď sa nachádza v koryte alebo v útvaroch podzemných vôd, ale musíme sa starať predovšetkým o nádobu, v ktorej sa nachádza a pohybuje! A tou nádobou je krajina v geosystémovom chápaní.*“

Z hľadiska **všestrannej starostlivosti o vodu** je preto nevyhnutné rešpektovať:

- ✓ všade kde je povodie je aj krajina,
- ✓ nie je krajina mimo povodí.

O vytvorenie integrovaného rámca a zavedenie nových prístupov k ochrane a využívaniu vôd a vodných ekosystémov sa usiluje aj **Rámcová smernica o vode** tzv. RSV smernica, ktorá sa u nás premietla do zákona č. **364/2004 Z. z.** o vodách.

RSV a Vodný zákon SR tak spolu predurčujú:

- ✓ koordinované plánovanie v celom povodí,
- ✓ komplexnú starostlivosť o zdroje povrchových aj podzemných vôd.

Ochrana pred povodňami

Legislatívne zabezpečenie na úseku ochrany pred povodňami ošetruje hlavne zákon NR SR č. **7/2010** Z. z., ktorý bol v roku 2015 novelizovaný, čím priniesol viaceré zmeny. Jeho integrujúci charakter predurčovali viaceré významné ustanovenia, ako napríklad: „*Na zabezpečenie preventívnych opatrení ochrany pred povodňami sa podľa priestorových údajov z Krajinno-ekologickej základne pre integrovaný manažment krajiny vypracuje Návrh opatrení dlhodobého manažmentu povodí (NODMP)*“.

Tento návrh obsahoval minimálne:

- ✓ priemet ÚSES, významných krajinných prvkov a ekostabilizačných opatrení,
- ✓ alebo bude obsahovať ekologicky optimálne priestorové usporiadania a funkčné využívanie územia tzv. krajinno-ekologický plán.

Okrem toho NODMP obsahoval aj:

- ✓ priestorový priemet území ochrany prírody, chránených území vodných zdrojov, pôdnych zdrojov, lesných zdrojov a nerastných zdrojov.

V tomto kontexte musíme poznamenať, že nadobudnutím účinnosti novely zákona č. **71/2015** Z. z. sa z doterajšieho protipovodňového zákona odstránili viaceré významné ustanovenia vrátane tých, ktoré definovali aj NODMP, čo je z hľadiska integrovaného manažmentu krajiny a jeho ďalšieho rozvoja v praxi nepriaznivé.

Pozemkové úpravy

Pozemkové úpravy predstavujú integrovaný nástroj starostlivosti o krajinu, v kompetencii ktorého je celá poľnohospodárska krajina. Proces projektovania pozemkových úprav (PPÚ) sa preto tradične pokladá za významný nástroj z hľadiska presadzovania ekologických princípov do manažmentu poľnohospodárskej krajiny.

Realizovaním pozemkových úprav sa usilujeme vytvárať „**zelené infraštruktúry v poľnohospodárskej krajine**“ za účelom udržania jej ekologickej kvality a rozmanitosti. Môže ísť napríklad o vytváranie priestorových systémov líniovej, bodovej a maloplošnej vegetácie. **ÚSES** je povinnou súčasťou projektu pozemkových úprav. Napokon zvýšenie ekologickej stability v krajine môže byť pádnym dôvodom na nariadenie pozemkových úprav.

Lesné hospodárske plánovanie

Lesné hospodárske plánovanie predstavuje integrujúci nástroj v **manažmente lesnej krajiny**, ktorý je právne podporený zákonom č. **326/2005** Z. z. o lesoch v znení neskorších predpisov. Opatrenia zamerané na obnovu a využívanie lesa sa riadia lesnými hospodárskymi plánmi (LHP), ktoré sa po novom nazývajú **programy starostlivosti o lesy** (PSL).

Ich povinnou súčasťou sú aj **opatrenia na ochranu prírody**, čo ale v praxi býva zdrojom večných sporov. Dôvodom je, že opatrenia na využívanie a ochranu lesa sú ešte vždy „nastavené“ viac na aspekty produkcie a hospodárskeho využitia dreva. Na druhej strane produkcia dreva je dlhodobá záležitosť vyžadujúca si spektrum opatrení, ktoré musia byť v súlade s prírodnými zákonitosťami, a preto i napriek problémom a sporom v tejto oblasti je potrebné inštitucionálny nástroj starostlivosti o lesné ekosystémy považovať za významného spojenca pri výkone IMK.

Krajinno-ekologická základňa integrovaného manažmentu krajiny

Informačnú základňu definuje zákon NR SR č. **3/2010** Z. z. o národnej infraštruktúre pre priestorové informácie (zákon o NIPi). Krajinno-ekologickú základňu IMK pred nadobudnutím účinnosti novely zákona č. **71/2015** Z. z. definoval aj zákon č. **7/2010** Z. z. o ochrane pred povodňami.

KEZ IMK spracováva, ukladá a tvorí možnosti distribúcie informácií o jednotlivých prvkoch krajinných štruktúr.

Jej ciele boli MŽP SR sformulované nasledovne:

1. vytvoriť multifunkčne využiteľné podklady pre všetky programové ciele MŽP SR:

- ✓ analytické databázy,
- ✓ abiokomplexy (ABK),
- ✓ krajinno-ekologické komplexy (KEK).

2. aplikovať podklady pre cieľové riešenia v rámci IMK:

- ✓ identifikácia reprezentatívnych geoeosystémov (REPGES),
- ✓ koncepcie ochrany a integrovaného manažmentu chránených území,
- ✓ identifikačné listy chránených území, revízia hraníc, stupňa ochrany,
- ✓ ekologické aspekty územného plánovania – LANDEP, ÚSES,
- ✓ integrovaný manažment riečnych povodí (plány manažmentu povodí).

Pomocné nástroje hodnotenia vplyvov na životné prostredie

Integrovaná prevencia a kontrola znečisťovania (IPKZ) – je veľmi významným pomocným nástrojom pre IMK, pretože zasahuje do všetkých činností, ktoré majú na IMK priamy dopad. IPKZ znamená prechod od doteraz uplatňovaného tzv. zložkového systému posudzovania a povoľovania zdrojov znečisťovania na **integrované povoľovanie**. Základným legislatívnym predpisom pre oblasť IPKZ je zákon č. **39/2013** Z. z. o IPKZ a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

Posudzovanie vplyvov činností a posudzovanie strategických dokumentov na životné prostredie – nástroj zohráva najmä **preventívnu a regulačnú úlohu** pri všetkých činnostiach, ktoré majú vzťah ku IMK. Najexplicitnejšie je tento vzťah vyjadrený v tom, že procesu posudzovania vplyvov podliehajú aj **územné plány**, ktoré predstavujú zákonom definovanú integráciu organizácie a využívania krajiny. Základným legislatívnym predpisom pre oblasť posudzovania, resp. pre proces EIA a SEA je Zákon č. **24/2006** Z. z. o posudzovaní vplyvov na životné prostredie v znení neskorších predpisov.

Iné plánovacie projekčné postupy

Do tejto časti pomocných nástrojov pre IMK (integrovany manažment krajiny) možno zaradiť:

- ✓ program obnovy dediny,
- ✓ program odpadového hospodárstva,
- ✓ program hospodárskeho a sociálneho rozvoja,
- ✓ manažment chránených území a pod.

ZÁVER

V príspevku sme uviedli súhrnný prehľad a stručnú charakteristiku **inštitucionálnych nástrojov**, ktoré na Slovensku zastrešujú problematiku ochrany prírody a krajiny vrátane jej racionálneho využívania a obhospodarovania.

Záverom je potrebné podotknúť, že **politická podpora pre IMK** je vyjadrená nielen na úrovni **národnej**, ale aj na úrovni **európskej** (NATURA 2000, RSV, Európsky dohovor o krajine) a **celosvetovej** (medzinárodné konferencie a iné významné podujatia organizované pod egidou OSN ako aj ďalších organizácií, ktoré sa zameriavajú na riešenie problémov v oblasti životného prostredia a podporu trvalo udržateľného rozvoja vo svete).

Ako sme naznačili v úvode, starostlivosť o krajinu je v súčasnosti i naďalej určovaná hlavne zložkovým prístupom, avšak vzhľadom na neustále sa zhoršujúci stav životného prostredia vznikajúci v dôsledku zvyšujúcich sa antropických tlakov na krajinu a jej prírodné zdroje, je len otázkou blízkej budúcnosti, kedy i v manažmente ochrany prírody nastane „prelom“, ktorý bude mať za následok trvalý prechod od odvetvovej ochrany prírody a krajiny ku ochrane komplexnej - integrovanej.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

- [1] MIKLÓS, László, IZAKOVIČOVÁ, Zita, 1994: Krajina ako geosystém. - Bratislava: VEDA, ISBN 80-224-619-1, 152 s.
- [2] MIKLÓS, László, IZAKOVIČOVÁ, Zita et al., 2006: Atlas reprezentatívnych geoeosystémov Slovenska. - Bratislava: ÚKE SAV, ISBN 80-969272-4-8, 124 s.
- [3] MIKLÓS, László, ŠPINEROVÁ, Hanka, 2011: Krajinnno-ekologické plánovanie LANDEP. - Harmanec: VKÚ, a. s., ISBN 978-80-8042-634-7, 158 s.
- [4] MIKLÓS, László, KOČICKÁ, Erika et al., 2011: Integrovaný manažment krajiny. Inštitucionálne nástroje. - Harmanec: VKÚ, a. s., ISBN 978-80-8042-633-0, 102 s.

ADRESA AUTORA

Monika OFFERTÁLEROVÁ, Ing., Katedra UNESCO pre ekologické vedomie a trvalo udržateľný rozvoj
Fakulta ekológie a environmentalistiky, Technická univerzita vo Zvolene, T. G. Masaryka 24, 960 53 Zvolen.
e-mail: monika.off@centrum.sk

RECENZIA TEXTOV V ZBORNÍKU

Recenzované dvomi recenzentmi, členmi vedeckej rady konferencie. Za textovú a jazykovú úpravu príspevku zodpovedajú autori.

REVIEW TEXT IN THE CONFERENCE PROCEEDINGS

Contributions published in proceedings were reviewed by two members of scientific committee of the conference. For text editing and linguistic contribution corresponding authors.